
A várostervezés szociológiája – várostervezés és társadalom

Szakmai zárójelentés

Készítette: Csizmady Adrienne

A kutatás célja az EU csatlakozás után a várostervezésbe, annak eszköztárába beépülő EU-s irányelvek vizsgálata volt a 2009-2020 közötti időszakra vonatkozóan. Vizsgálta a városfejlődést befolyásoló érdekviszonyok és mechanizmusok alakulását és az átalakuló tervezői gyakorlat hatékonyságát és lehetséges jövőbeni hatását a városok fejlődésére.

Az utóbbi közel két évtizedben az EU-hoz történő csatlakozás következményei, nem utolsósorban az újonnan megnyíló támogatási formák, átalakították a várostervezést és ehhez kapcsolódóan a települések megújításának folyamatát és ütemét, oly módon melyek hosszabb távon a települések térbeni-társadalmi szerkezete változásaira is hatással lehetnek. A folyamatosan megnyíló EU-s források egyrészt behatárolták a döntéshozók és a városvezetők mozgásterét, másrészt korábban nem látott lehetőségeket nyitottak meg.

Vizsgálatunk során megerősítést nyert, hogy a várostervezés egyszerre jelent elkülönült szakmát, ennek megfelelő önálló érdekekkel, belső hierarchiákkal, a rokon szakmákkal folytatott együttműködésekkel, küzdelmekkel, elhatárolódásokkal és kapcsolatkeresésekkel, ugyanakkor a gazdasági és politikai érdekek hatalmi küzdelmi mezejében zajlik. A várostervezés belső struktúráinak, működési módjainak elemzése szociológiailag feltárta, ahogyan az elmúlt évtizedben a külső érdekek egyre erőteljesebb irányítónak váltak, a belső hatalmi küzdelmek felerősödtek. A szakma autonóm működése saját ethosának a képviseletére háttérbe került, és egyre inkább csak kiszolgálójává vált a körülötte működő erősebb érdekviszonyoknak.

A helyi és országos politikai szereplőknek mind a tervezők, mind a lakosság nagyobb jelentőséget tulajdonít a helyi fejlesztésekről való döntésekben, mint akár a szakma képviselőinek, szakértőknek, akár más helyi szereplőknek. Sőt a lakók közül, többen érzik úgy, hogy az EU-nak jelentősebb hatása van a helyi fejlesztésekre, mint a civil szervezeteknek, helyi vállalkozóknak, egyházaknak, vagy maguknak a lakóknak.

Kutatásaink azt is jelzik, hogy bár a tervezés formai elvárásai között erősödtek a részvétellel kapcsolatos elvárások, ezek hatékony megvalósulása továbbra is legfeljebb a tervezés kulcsszereplőinek személyes attitűdjein múlik, nem kielégítőek az ezzel kapcsolatos rendszerszerű adaptációs mechanizmusok. A tervezés folyamata és nyelve továbbra is erősen szakmai, továbbra is hiányoznak a közvetítők a különféle tudásokkal bíró szereplők között melynek következtében a civil szervezetek és lakosság részvétele továbbra is gyenge, különös tekintettel a rossz érdekérvényesítési képességű csoportokra. A megelőző évtizedekhez képest a civil szervezetek között megjelent egy új stratégia, a rossz érdekérvényesítési képességű csoportok képessé tétele a részvételre (empowerment), ez azonban jelenleg még csak elszórtan fordul elő.

Módszertan

A kutatás módszereit úgy választottuk, hogy minél jobban elősegítsék a téma átfogó elemzését és megértését. A kutatást a releváns szakirodalom elemzésével alapoztuk meg. A települési esettanulmányok keretében félig strukturált interjúkat készítettünk a várostervezés területén dolgozókkal (82 szakértői interjú) és városhasználó lakókkal (115 lakossági interjú). Bejártuk a fejlesztési, várostervező beavatkozások helyszíneit (6 település esetében), ahol lehetett a beavatkozás előtt, közben és utána is. Az esettanulmányok és az interjúk mellett a dokumentumok tartalomelemzést is elvégeztük. A célunk az volt, hogy releváns adatokat gyűjtsünk például településtervezési, szakpolitikai dokumentumokból és hivatalos feljegyzésekből. Ez a módszer kiegészítette az interjúkból nyert betekintést, és a téma holisztikus megértését biztosította. Végezetül három survey kutatást végeztünk. Egy lakossági mintán 8 település bevonásával¹ (800 fő), egy országos reprezentatív mintán (1000 fő) és egy országos településtervezői mintán (350 fő) online kérdőívvel. E mellett több futó NKFIH projekt kutatócsoportjával is együttműködtünk, felhasználva az általuk készített empirikus anyagokat (interjúkat és két survey kutatás eredményeit).

A települések fejlődésében megjelenő érdekeket és a fejlesztés forrásteremtése, előkészítése és megvalósítása során artikulálódó konfliktusokat, az érdekérvényesítést és annak módjait vizsgáltuk. Külön hangsúlyt fektetve a várostervezési dokumentumokban megjelenő elvek és a gyakorlat közötti összhangra vagy ellentétre, illetve a várostervezési dokumentumokat készítő szakértői teamek és a dokumentumok minősége között (különös tekintettel a participáció elvének megjelenésére).

A kutatás a munkatervhez képest kissé módosult (nagyobb időkeretet fogott át, kevesebb interjú, több survey kutatás készült, és több település került be a vizsgálandók körébe). Egyrészt a Covid-19 miatt futamideje jelentősen hosszabbodott, másrészt az időközben jelentősen változó szabályozási környezet miatt a kutatási kérdések kitégítésére is szükség volt.

WP1 Az integrált városfejlesztési tervezés tervezéseméleti gyökerei

A kutatás első szakaszában a szakirodalom feldolgozására és a releváns dokumentumok összegyűjtésére és elemzésére került sor, amely alapján a terepmunka előkészítő anyagai is elkészültek (pl. interjúvázlat). A szakirodalom-áttekintés az integrált szemléletű területi tervezés tervezéseméleti hátterére, valamint a településtervezés jelenkori magyarországi kontextusának és a kontextus változásai hatásainak bemutatására fókuszált, felhasználva a kutatásban résztvevők korábbi kutatási eredményeit is

A tervezéseméleti szakirodalom az integrált városfejlesztési tervezés elméleti gyökereit az új típusú területi kihívásokra adott válaszként értelmezi. Az elmúlt évtizedekben bekövetkező változások közé tartozik az információ- és közlekedéstechnológiai fejlődés, amely új technológiákat hozott magával (Albrechts 2006, Suvák 2010). Emellett a társadalmi változások is kulcsszerepet játszottak, beleértve a gazdaság és kultúra globalizációját, a városok szerepének ártértekélődését, az innováció és flexibilitás fontosságának növekedését, valamint a klímaváltozás és társadalmi egyenlőtlenségek kihívásait (Suvák 2010). Az EU tagállamai esetében a településtervezésre ható specifikus kihívásként jelent meg a területi egyenlőtlenségek csökkentése, a gazdasági versenyképesség és a környezetvédelmi szempontok (egyidejű) prioritása a szakpolitika-alkotásban, a helyek minőségének kiemelt szerepe a

¹ Budapest (8 és 13 kerület), Nyíregyháza, Szolnok, Debrecen, Győr, Kecskemét, Szeged

fejlesztéspolitikában, valamint a helyi, regionális identitások és az európai integráció, globalizáció folyamatai közötti feszültségek. E szakirodalmi források szerint (ld. még Kotzebue 2016) ilyen környezetben a szabályozó, bürokratikus tervezési rendszerek helyett, amelyek a soktényezős, gyors változásokat nehezen követik, inkább csökkenteni, mint kezelni próbálják a komplexitást, egy stratégiai, fejlesztés- és megvalósítás vezérelt megközelítés került előtérbe. Ennek kiindulópontja szerint a komplex problémák egy változó, komplex környezetben koordinált, integrált válaszokat igényelnek horizontálisan (szakpolitikai területek, szervezeti egységek között) és vertikálisan (szakpolitikai szereplők, szervezetek, kormányzati szintek között) is.

Az integrált városfejlesztési tervezés elméletének kritikái is erősen megjelennek a szakirodalomban. Egyrészt újdonságát, (a szemlélet már jóval korábbi elméletekben, pl. Geddes, Olmsted, Howard is megjelent), másrészt a hagyományos és integrált városfejlesztési tervezés éles szembeállítását kritizálják (pl. Holden, 2012). Többek között azzal érvelve, hogy a hagyományos területi tervezés mindig is többszintű volt, és koordinációt keresett különféle intézményi szereplők és szakpolitikai szereplők között. (Allmendiger, 2009) Ezen túlmenően felmerül, hogy az integrált településfejlesztési tervezés sokszor pusztán technikai gyakorlatként, a tervezési folyamatra vonatkozó előírásrendszerként tétéleződik, miközben ténylegesen jelentős – ez esetben ki nem mondott – értéktartalmak vannak mögötte mindenekelőtt a fenntartható fejlődésre, társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére, mint célra, gazdasági versenyképességre vonatkozóan. (Holden, 2012) Mások a tervezés kontextus függőségére hívják fel a figyelmet, kiemelve azt, hogy a tervezési és megvalósítási folyamatot nem csak azok struktúrája, hanem mögöttes feltételek is meghatározzák, ideértve a tervezéssel kapcsolatos politikai, kulturális, szakmai attitűdöket is. (Albrechts, 2006) Több forrás is felveti, hogy bár az új típusú tervezési gyakorlatok vonzóak, az integrált városfejlesztési tervezés elmélete nem jól kidolgozott, nem jól beágyazott a tervezéseméletben, ehhez pedig konceptuális bizonytalanságok kapcsolódnak, ami a megnevezések sokféleségében is tükröződik: a tervezési szakirodalom egyaránt hivatkozott stratégiai tervezésként (strategic planning), területi tervezésként (spatial planning), integrált tervezésként (integrated planning) az újfajta tervezési gyakorlatokra. A kritikák között szerepelt továbbá az integrált városfejlesztési tervezés hatékonyságára vonatkozó empirikus elemzések hiánya. Ehhez is kötődik az elvárások és megvalósulás közötti eltérések, az ún. implementation gap problémája, aminek a szakirodalom számos okát tárgyalja. (Allmendiger, 2009; Holden, 2012)

A magyarországi településtervezés kontextusa jelentősen változott az elmúlt évtizedekben. A rendszerváltás előtt a várostervezés hatalmi-politikai keretfeltételeit a pártállam adta; önálló helyi fejlesztéspolitikáról a rendszer kezdeti időszakában lényegében nem, később is csak korlátozottan beszélhetünk. (Kószeghy-Tomay, 2010; Bihari, 1990, Szakadát-Szakadát, 1990; Kornai, 1993; Csanádi, 1995) A rendszerváltás után alapvetően megváltozott a várostervezés politikai, gazdasági környezete, azonban az útfüggőség erős volt. A tervezés gazdasági kontextusát a privatizáció, és a kiépülő piacgazdaság adta. Mindez meghatározta a közsféra mozgásterét a településfejlesztésben. A piaci szereplők új hatalmi tényezővé váltak. (Kószeghy, 2010) A 2000-es évek második felétől a tervezés keretfeltétel-rendszerében új, és egyre jelentősebb „hatalomként” jelent meg az Európai Unió fejlesztési forrásaival és az ezekhez kapcsolódó feltételrendszerrel (pl. az integrált városfejlesztési tervezés). Az ezredfordulót követő évtizedben különösen jelentős, a tervezést alakító tényezőként jelentek meg a városrehabilitációt célzó források és ezek feltételrendszere. Az integrált városfejlesztési tervezés elvei ezekhez kapcsolódóan kerültek be a magyarországi településtervezés rendszerébe. (Kószeghy, 2010) Az elmúlt évtizedben a településtervezés politikai és gazdasági keretfeltételei ismét

jelentősen átalakultak: államigazgatás- és szolgáltatás ellátás centralizációja; a helyi autonómia csökkenése, (amelynek következtében a településtervezés szempontjából jelentős területek pl. oktatás, egészségügy, kerültek ki az önkormányzatok hatásköréből) (Hegedüs-Péteri 2015); a gazdasági kulcsszereplők körének átalakulása, a projektalapú redisztribúció (projekosztály) (Füzér 2013); a rekombináns redisztribúció térnyerése, valamint az állam szerepének újbóli növekedése (Gerő-Kovách, 2015).

A várostervezés, városfejlesztés hatalmi-politikai keretfeltételeit ismét az állam adja; önálló helyi fejlesztéspolitikáról korlátozottan lehet beszélni. Az integrált településfejlesztési tervezés egyre inkább csak technikai gyakorlatként jelenik meg, a tervezési folyamatra vonatkozó előírásrendszer követéseként zajlik. Az utóbbi években egyre explicitebbé válik normatív tartalmakat hordozó, politikai projekt volta. (Csanádi et al, 2010)

A várostervezés, városfejlesztés az elmúlt évtizedekben folyamatosan erősen fejlesztési forrás-függő volt, azonban a fejlesztési források felett rendelkező kulcsszereplők köre folyamatosan változott. A várostervezés ugyan mindig is fejlesztésorientált volt, a rendszerváltás előtt a központi fejlesztési prioritásoknak, fejlesztési forrásoknak, a rendszerváltás után pedig a piaci fejlesztésekért, és fokozódó mértékben az EU-s fejlesztési forrásokért való versenynek alárendelt. (Kőszeghy, 2010) A piacgazdaság hatása a tervezésre változó volt a különböző településeken, erősen függött a helyi önkormányzat ezzel kapcsolatos stratégiájától, amelyet nemcsak a település gazdasági versenyképessége, hanem a helyi döntéshozók attitűdjei is befolyásoltak (Csanádi-Csizmady-Olt 2012). A kétezres évek végén végzett kutatás (Kőszeghy-Ongjerth 2009) a korábbiaknál differenciáltabb helyi önkormányzati stratégiákat talált az évtized elejéhez képest. A legtöbb megkérdezett tervező ugyanakkor úgy ítélte meg, a gazdasági szereplők „túlhatalommal” rendelkeznek a tervezésben, és sokan saját feladatukként határozták meg ennek „kordában tartását”. A kétezres évek elején készített kortárs tervezési gyakorlattal kapcsolatos kutatások továbbra is erős fejlesztési forrás-függőséget jeleztek, ezúttal mindenekelőtt az EU fejlesztési forrásaira vonatkozóan (Bartha 2009, Földi 2009, Terra 2016).

Jelen kutatás kiemelt kérdése volt a társadalmi részvétel megvalósulása a várostervezésben, ezért ennek változásait is áttekintjük röviden az alábbiakban, megfogalmazva a kutatással kapcsolatos kérdéseinket és hipotéziseinket.

A társadalmi részvétel a rendszerváltás után jelent meg lényeges szempontként a tervezéelméletben és a gyakorlatban. Az akkori időszakra vonatkozó empirikus elemzések szerint jórészt a fizikai várostervezésre vonatkoztak, bár az ezredfordulót követő években, a fejlesztési tervezés újbóli erősödésével erre is kitértek. Az akkori részvétel lehetőségeit meghatározta a tervezés erősen szakmai-bürokratikus jellege. A részvételre jellemzően a tervezési folyamat kései pontján került sor, amikor a konceptuális keretek, problémadefiníció és javasolt megoldások már jórészt kialakításra kerültek. Így a többi szereplő a befektetett jelentős erőforrások miatt is erősen ellenérdekelt volt a változtatásokban. Mindezek következtében a társadalmi részvételnek ún. „magas küszöbe” alakult ki. A részvételre mindenekelőtt azoknak a lakossági csoportoknak és társadalmi szervezeteknek volt esélye, amelyek alkalmazkodtak ezekhez a keretfeltételekhez: birtokában voltak a szükséges szakmai tudásnak, képesek voltak a tervezés nyelvén kommunikálni. (A tervezési rendszerben magában nem találtunk adaptációs mechanizmust az esetlegesen eltérő tudások, nyelv bevonásának segítésére, legfeljebb a tervezők, helyi politikusok személyes attitűdjeire épülő kísérleteket erre). Ez volt az egyik oka a civil szervezetek ebben az időszakban megfigyelhető professzionalizációjának és koalícióépítő kísérleteinek, amelyek ugyanakkor a laikus lakosság, különösen a rossz érdekérvényesítési képességű

csoportok, de a nem professzionalizálódó NGO-k megjelenési esélyeivel kapcsolatos aggályokat is felvetettek (Kőszeghy 2010).

A lakossági fórumok ritkán jelentettek érdemibb bevonást, mint a konzultáció, míg a közzététel jellemzően az informálást szolgálta. Ugyanakkor a helyi kontextustól, szereplőktől, attitűdjeiktől is függött, hogy egy-egy bevonási forma milyen „Arnstein-i lépcsőfoknak” felelt meg. A különféle csoportok és szervezetek eltérő módon jelenhetnek meg az adott tervezési folyamatban, és időben is változhat egy-egy szervezet kapcsolata a döntéshozókkal és döntéshozókkal. Összességében, a társadalmi részvétel gyakorlata jobban leírható volt azzal a modellel, amely képes egyidejűleg különféle, illetve időben változó kapcsolatokat kezelni a döntéshozókkal, döntéshozókkal és egyéb érdekhordozókkal között. (Csanádi et al, 2010)

A 2000-es évek utáni tervezési gyakorlatokra vonatkozó elemzések (Bartha 2009, Földi 2009, Terra 2016) a társadalmi részvétel továbbra is korlátozott jellegét, a hatékony módszerek alkalmazásának hiányát mutatják, emellett kiemelik, hogy a részvétel továbbra is szorosan kötődik a tervekhez (vagyis nem folyamatos).

Esettanulmányaink megalapozásához, melyek a városnegyedek átalakítását, a várostervezők stratégiáját a városrehabilitációs projekteket vizsgálták az alapvető dzsentrifikációs irodalomból csak egy kis részt emelünk ki, mely a tervezés szerepére vonatkozik, és ami eredményeink értelmezéséhez elengedhetetlen. New Yorkban és Londonban a lakóhelyi dzsentrifikáció gyorsan kiszorította az úttörő művészeket, a kreatív ipart és az éjszakai gazdaságot a növekvő bérleti díjak és az új, tehetséges lakosokkal való konfliktusok miatt. A posztindusztriális városok gazdaságában a vendéglátás, a szórakoztatás és a turizmus ugyanakkor egyre fontosabb szerepet játszik. A lakások az okostelefonos alkalmazások használatával egyre könnyebben és gyorsabban rövid távú bérlőre találnak (a hosszútávú lakáskiadáshoz képest nagyobb bevételt lehet realizálni) A szigorúbb szabályozások és tervezési intézkedések még az éjszakai gazdaság által uralt területeken is elősegíthetik a dzsentrifikációt. Egyrészt a befektetők és az új, magas státuszú lakosok nyomást gyakorolhatnak a hatóságokra és a tervezés aktoraira. Ugyanakkor a szabályozás hiánya kiszoríthatja a családokat és az állandó lakosokat, és növelheti a rövid távú lakhatás arányát (ún. diák- vagy turista negyedek). (Roberts et al., 2006; Roberts, 2009; Nelson, 2010; Eldridge, 2010; Colomb-Novy, 2017). A turisztikai dzsentrifikáció teljesen kiszoríthatja a lakófunkciót (Pixova-Sladek, 2017; Islam, 2005; Cocola Gant, 2016). A poszt-szocialista kontextus vizsgálata esetén figyelembe kell venni a köztulajdon összetett és látszólag zavaros átalakulását magántulajdonná, mely a dzsentrifikációban fontos szerepet játszik. (Sykora, 2005) A politikai hatalom által szervezett rendszerszintű informalitás (Jávor-Jancsics, 2016) és az állami intézmények működésében tetten érhető patrimonialis viszonyok (Szelényi, 2016) miatt a gazdasági növekedést és a piaci szereplők érdekeit szolgáló neoliberális tervezés ebben a folyamatban nem tudott meghatározóvá válni.

WP2 Empirikus kutatás: A 21. századi várostervezése a gyakorlatban

A kutatás során három fő és több a részletekre fókuszáló kutatási kérdésre kerestünk választ. Ezeket a kérdéseket az egyes alfejezeteknél közöljük. Ahogy a módszertani fejezetben is jeleztük dokumentumelemzés, terepmunka, kérdőíves adatfelvétel és interjúk alapozták meg a kérdésre adott válaszainkat.

WP2.1. Új várostervezési eszközök és elvek vs működés.

A WP 2.1. célja annak vizsgálata volt, hogy az új várostervezési eszközök és a városfejlesztést vezérlő alapelvek hogyan épültek be a magyar várostervezési gyakorlatba.

Kutatási kérdés: Milyen mértékben épültek be az új tervezési eszközök alapelvei, mint például az integrált megközelítés és a deszegregáció az integrált városfejlesztési stratégiákba és ezek részeként az antiszegregációs tervekbe?

Kutatásunk azt erősítette meg, hogy az integrált városfejlesztési (IVS alapú) tervezést, mivel ez a szemlélet nem volt része a korábbi tervezésnek, nem sikerült abban a formában meghonosítani, ami funkcionálisan megteremtette volna az integrált szemléletű tervezést. A 2007-2013-as ún. első programozási időszakban az IVS alapú tervezés fontos szerepet kapott a városrehabilitációs beavatkozások megtervezésében és az ehhez rendelt uniós források felhasználásában és az integrált szemlélet bevezetésében. Jóllehet a komplexitás elvárás volt, de a tervek inkább korábbi dokumentumok egységes keretbe foglalását jelentették ágazati fókuszokkal és ennek megfelelően a szükséges fejlesztések azonosításával. A tervezett beavatkozások projektelemeihez „társították” a városfejlesztési célokat. Az integrált szemléletmód sem a források, sem a fenntartás esetében nem vált igazán kritériummá. Megvalósulni is leginkább csak ott tudott, ahol a pályázati előírás ezt kikényszerítette. Az IVS nem annyira az integrált tervezés eszköze, mint inkább egy új forrásszerzési lehetőség kiaknázásának eszköze lett; e nélkül ugyanis nem lehetett forráshoz jutni.

2013/14-ben a következő tervezési időszakhoz már nem csak a városoknak, hanem a településeknek is egységes tervet kellett készíteniük. Az Integrált Településfejlesztési Stratégiák (ITS) készítésekor az önkormányzatok a korábbinál még célratörőbben készültek az uniós források felhasználására. Az integrált szemlélet igénye mellett a korábbinál explicitebb módon jelent meg a célok és beavatkozások kijelölésénél a megnyíló EU-s források felhasználásnak tervezése; amelyik program/cél nem lett nevesítve a dokumentumban, az a következő 5-6 évben nem kaphatott támogatást. Ezért a tervezés középpontjába a megnyíló/rendelkezésre álló források minél nagyobb arányú lehívása került. Az aktuális vagy akut problémák tervbe kerülése/megoldása ehhez képest másodlagosan került csak mérlegelésre.

Az Integrált Városfejlesztési Stratégiákat tehát sok önkormányzat pusztán a forrásszerzés eszközének tekintette, az ágazatközi integráció ott volt a legerősebb ahol az előírások ezt explicit kikényszerítették (pl. a városrehabilitációk esetében). A tartalmi elvárások teljesültek de megvalósításuk igen egyenlőtlen volt (pl. az antiszegregációs tervek megvalósítása gyakran elmaradt, a soft elemek pusztán mint „kötelező gyakorlat” kerültek megvalósításra). Az önkormányzatok folyamatosan erősödő erőforráshiánya miatt a település- és várostervezés ma már a korábbinál is erősebben fejlesztési forrás-függő, és az EU-források mellett – amelyek a rekombináns redisztribúció forrásaként is nagy jelentőségre tettek szert – az önkormányzatok specifikus stratégiákat alakítanak ki a magánbefektetők

új körének területre vonzására. Az állam újból megnövekedett szerepe a településfejlesztésben illetve az ehhez társuló alkumechanizmusok jelentős kihívások elé állítják az integrált városfejlesztési tervezést annak folyamatbeli, és tartalmi elvei szempontjából is, miközben mindezt a helyi önkormányzatok stratégiai tervezéssel kapcsolatos attitűdjei és skilljei is alakítják. Az állami beruházásokkal kapcsolatos alkumechanizmusok jól beágyazottak az államszocialista időszakban gyökerező tervezési hagyományokban, így az ezekkel kapcsolatos önkormányzati stratégiákban a tanácsok által '70-es években alkalmazott formális és informális technikák is helyet kaphatnak (Vági 1982). A projektosztály specifikus hatással van a tervezés folyamatára és tartalmára. Egyrészt a tervezés folyamán a formális elvárások érvényesítésében, releváns tudások megjelenítésében. Másrészt a saját specifikus érdekei és értékei révén önálló hatása is van a tervezésre; szerepe ezen túlmenően a stratégia helyi beágyazottsága vagy beágyazatlansága szempontjából is kritikus.

Publikáció:

Csizmady, A.- Bagyura, M. – Olt, G. (Kézirat folyóirathoz benyújtva): *Beyond universal neoliberalism: urban development and planning captured by national-level politics in post-socialist Hungary*

Kőszeghy, L.- Csizmady, A. (2019) *Hungarian Urban Planning and the Challenge of Integrated Planning: A Sociological Analysis. CORVINUS REGIONAL STUDIES (2061-8646) Thematic Issue: Development & Governance Approaches in Planning. Edited by Géza Salamin – László Jeney: 4 1-2 pp 61-69.*

Konferencia előadás:

Adrienne Csizmady – Lea Kőszeghy: *Hungarian urban planning and the challenge of integrated planning – a sociological analysis, Spaces Crossing Borders – nemzetközi konferencia a Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar Gazdaságföldrajz, Geoökonómia és Fenntartható Fejlődés Intézet szervezésében, 2018. május 25, Budapest*

Csizmady Adrienne – Kőszeghy Lea: *Az integrált városfejlesztés elméleti gyökerei és a magyarországi várostervezési gyakorlat hagyományai – Magyar Szociológiai Társaság éves vándorgyűlése, Tér-Település-Társadalom szakosztályi ülés, Közösségi és egyéni értékek és érdekek a települések alakulásában 2018. október 21, Szeged*

Kőszeghy Lea: *Társadalmi részvétel a magyarországi várostervezésben, tervezésszociológiai megközelítésben – Perspectives of local governments in Central and Eastern Europe, nemzetközi konferencia a Belügyminisztérium Önkormányzati fejlesztések figyelemmel kísérése II.” (ÖFFK II.) elnevezésű KÖFOP-2.3.4-VEKOP-15-2016-00002 azonosítószámú kiemelt projektje keretében 2018. november 15.*

Kutatási kérdés: *Hogyan működik a magyarországi településtervezés a megváltozott kihívások, tervezési paradigma, hazai kontextus keretei között a tervezők nézőpontjából?*

A tervezők között végzett kérdőíves kutatás az új kihívásokat, a változó tervezési paradigmát állította ebbe a speciális kontextusba. A tervezők számára a kihívások közül a városi közlekedés problémája utasított maga mögé minden mást. Az érzékelt kihívások között a globális kihívások mellett, sőt, akár azok elé sorolva megjelentek a hazai városfejlesztés utóbbi években kiemelt témái, mint a klímaváltozás, a barnamezős területek megújítása, az elszegényedő városrészek kezelésének kihívásai. Ugyanakkor a kormányzással kapcsolatos kihívások erősségét az általunk feltételezetténél hátrébb sorolták a megkérdőjelezettek.

A településeken zajló folyamatokat a felső- a közép és a helyi szinteken elkészült szabályozások segítségével kisebb vagy nagyobb mértékben alakíthatónak látták. A városok és települések fejlődési, átalakulási folyamatait leginkább befolyásolható dokumentumnak a HÉSZ/szabályozási tervet emelték ki. Ugyanakkor az általunk felsorolt többi terv közül a rendezési típusú tervek hatását értékelték a

legjelentősebbre. Az IVS azonban mindössze a válaszadók 17%-a szerint befolyásolta jelentősen, további 56% szerint korlátozottan a folyamatokat.

Kutatási kérdés: *Milyen mértékben érvényesülnek a tervezésnél és a végrehajtási fázisban a) az EU-s irányelvek, b) az elkészített várostervezési dokumentumban megfogalmazott irányelvek, c) az aktuális kormányzati és d) önkormányzati koncepció.*

A kutatásunk azt jelzi, hogy a különböző irányelvek általában inkább részben, mint jól érvényesültek, bár az egyes területek között lényeges különbséget találtunk. A területi szintek közötti valamint az ágazatok közötti koordináció, illetve a fejlesztések területi összehangolása – amelyre magában a tervezés eljárásrendjében vannak lépések – viszonylag nagyobb arányban látszik érvényesülni. Sokkal kevésbé mondható el ez ugyanakkor az infrastruktúra- és soft elemek összehangolásáról, és a fejlesztések időbeli összehangolásáról; utóbbiaknál bizonyára szerepet játszik, hogy ezek kitétek a pályázati rendszer működésének. Ami pedig egyértelműen nem látszik érvényesülni, az a tervek megvalósulásának érdemi monitoringja.

Bár összességében – a survey kutatásban résztvevő tervezők nagyobb részének véleménye szerint is – a helyi igényekre jól reflektáló tervek születnek. Ugyanakkor számos olyan külső hatás/nyomás éri a tervezést, ami ennek ellenében hat. Gyakorinak mondható, hogy helyi igényektől független, külső elváráshoz kell igazítani a tervek tartalmát vagy épp pályázati forrásra kell tervezni. Ráadásul bizonyos önkormányzatok tudása nem elég ahhoz, hogy irányt mutasson a tervezésnek. Tovább nehezíti a helyzetet ha helyismeret nélküli cégek dolgoznak ki várostervezési dokumentumokat, terveket; mely igen gyakori jelenségnek bizonyult.

Az Antiszegregációs Terv (ASZT) képet ad a város problémás területeiről és arról, hogy milyen formában, mértékben és eszközökkel tartják indokoltnak a beavatkozást a település tervezés szintjén. A tervek célja a szükséges pályázati forrás-teremtés elősegítése, megalapozása. A tervek általában „általános és óvatos” megközelítést alkalmaztak, azért, hogy a jövőben bármely akkor elfogadottnak, sikeresen megvalósíthatónak tartott tevékenység vagy projekt beférjen alá, erősítve a projektalapú tervezést, ami viszont ritkán járult hozzá a szegregáció csökkentéséhez. Az ASZT-k értékelése nehéz feladat, hiszen a sikeresség méréséhez elő és utómérésre; sőt a beavatkozás után hosszabb idő elteltére van szükség az eredmény láthatóvá válásához. Ez pedig pénz és időigényes folyamat. Ráadásul az ASZT elkészítésétől is több év telhet el mielőtt egy program megvalósítására támogatást kap az önkormányzat. Mindezek miatt a kutatás az eredményesség mérése terén még nem tudott érdemben hozzátenni az eddigi vizsgálati eredményekhez. Ugyanakkor két budapesti esettanulmányunk a városrehabilitációra fókuszált és azt vizsgálta hogy a város meghirdetett elveivel mennyire van összhangban a beavatkozás és az mennyire valósítja meg az általános és az anti-szegregációs célokat.

A kelet-magyarországi (Nyíregyháza) települési esettanulmányunk rámutatott arra a pontra (lakók áthelyezése) ahol a tervekben lefektetett elvekkel és célokkal pont ellentétes folyamat zajlik. A térbeli integráció mértéke legalább olyan fontos a stabil társadalmi pozíció szempontjából mint a munkaerőpiaci integráció. Ezért a tervezés, bármilyen alapos is, ha nem veszi figyelembe a lakók helyzetét és nem számol az áttelepítés pl. közösségre gyakorolt hatásával, nem érheti el a kívánatos célt. Ennek bizonyítására a kapcsolati háló módszerét használtuk a város különböző mértékben integrált területein (ezek között kettő szociális városrehabilitációs terület) társadalmi kirekesztettségben élő szegények helyzetének összehasonlítására. Kutatásunk alátámasztotta, hogy a

térbeli integráció jelentősen befolyásolja az interperszonális hálózati struktúrák jellemzőit. A térbelileg integráltabb és kevésbé szegregált területek lakói általában viszonylag nagyobb és változatosabb hálózatokkal rendelkeztek, amelyek mind térbeli, mind etnikai szempontból erős és gyenge kötéseket egyaránt tartalmaztak. Ezzel szemben a kevésbé integrált és erősen szegregált területeken élők ellenkező tendenciát mutattak. A térbelileg félig integrált területen élők valahol a kettő között helyezkedtek el: Hálózatuk túlnyomórészt rokon kapcsolatokról áll, de szélesebb körű, bár főként helyi kötődésű, gyenge kapcsolatokat is tartalmazott. Esettanulmányunk tehát alátámasztotta, hogy a várostervezői beavatkozás nem követi az Antiszegregációs Tervben vállaltakat, a szociális városrehabilitációs projekt során ezek kevésbé érvényesültek.

Publikáció:

Éva Huszti, Fruzsina Albert, Adrienne Csizmady, Ilona Nagy, Beáta Dávid (2021) *When spatial dimension matters: comparing personal network characteristics in different segregated areas. Social Inclusion Volume 9, Issue 4, Pages 375-387 (<https://doi.org/10.17645/si.v9i4.4520>) (Q2, IF 1.33)*

Konferencia előadás:

Éva Huszti, Fruzsina Albert, Adrienne Csizmady, Ilona Nagy, Beáta Dávid (2021) *When spatial dimension matters: comparing personal network characteristics in different segregated areas. EUSN 2021 Conference. Paralell Session 9. Political networks - Section: Territorial studies from a social network analysis perspective. 2021. September*

A budapesti XIV. kerületi esettanulmányunk egy szociális városrehabilitációs projektet vizsgált (E-Co-Housing Zugló), mely EU-s forrás segítségével megfizethető lakhatást szeretne teremteni az arra rászorulóknak. A projekt céljai között szerepelt a városi szociális lakhatás új modelljének megteremtése. Egyrészt a legújabb ökológiai építési technológia alkalmazásával a környezeti fenntarthatósága érdekében. Másrészt a cohousing modell bevezetésével, szociális technikáival a társadalmi fenntarthatóság érdekében.

Mind a módszertani eszközről, amit a folyamat monitorozásához kívánunk használni a későbbiekben, mind az első lépésekről, kihívásokról készítettünk egy-egy tanulmányt, építészeti, urbanisták közreműködésével. Egyrészt arra kerestünk választ, hogyan lehet az életciklus értékelést (LCA) az adott projektre vonatkozóan kiegészíteni a társadalmi aspektusokkal, a társadalmi életciklus-értékelés (S-LCA) módszerét használva. Az SLCA az épület egész életén át tartó társadalmi hatásainak értékelésére szolgáló módszertan, melynek eredeti célja a használók társadalmi körülményeinek javítása volt (Jørgensen et al., 2012). Az E-Co-Housing projekt koncepcionális társadalmi hatáselemzése azt mutatta, hogy a projekt eredményei két szinten fejtik ki hatásukat. Az első, az érintettekre gyakorolt közvetlen hatások, melyek többnyire jól mérhetőek és számszerűsíthetőek a hagyományos társadalmi eszközökkel, mint például tesztek, kérdőívek, hálózatelemzés stb. Ezzel szemben a hosszú távú hatások sokkal szubjektívebbek és kevésbé számszerűsíthetőek. Értékelésükhöz olyan kvalitatív eszközökre van szükség, mint a helyszíni megfigyelések, fókuszcsoportok és mélyinterjúk.

Az E-Co-housing projekt alakulását vizsgáló esettanulmány a projekt a támogató és akadályozó tényezeket vizsgálta és arra a következtetésre jutott, hogy a hazai szabályozási, tervezési és beruházási környezetben nagyon kevés esélye volt annak, hogy a ház a tervezetteknek megfelelően megépüljön. A cél egy olyan ház építése volt, mely működési fázisában a környezeti, fenntarthatósági szempontok mellett a szociális szempontokat is érvényesíteni képes. Azonban az eredeti tervek szerint nem lépett a megvalósítás fázisába. A megváltozott gazdasági következmények miatt a megvalósításra végül egy másik helyszínen a meglévő épület felújításával és abban 14 lakás kialakításával került sor. A projekt helyszíne és építészeti tartalma - többek között az erőviszonyok, tervezési és tervezői kommunikációs

hibák, bürokratikus nehézségek - miatt jelentősen módosult. Ami miatt már nem felelt meg teljes egészében az eredeti pályázati anyagban megadott építészeti, környezeti és társadalmi innovációs szintnek. A projektben a közösségi gondolkodást akadályozó tényezők közül is megjelent néhány: a magyarországi civil társadalom gyengesége, a demokratikus gondolkodás hiánya és a városfejlesztési folyamatokban való alacsony szintű állampolgári részvétel. Mindez a participáció háttérbe szorításával a hagyományos hierarchikus működés irányába tolt vissza a projektet. A megszokott bürokratikus működési módok és a participációs minták hiánya a bejáratott módszerek használatát erősítette. Amellett érvelünk, hogy igen kicsi az esély arra, hogy a ház és a beköltözők közössége hosszú távon az elképzelések szerint működjön. Illetve hogy a ház hosszú távon az előzetesen lefektetett célok és elvek mentén működőképes maradjon.

Publikáció:

Babos A, Csizmady A, Szabó J (2024): Evaluation Framework of Social Impact on the E-Co-Housing Model in Budapest. Periodica Polytechnica Social and Management Sciences. (1416-3837 1587-3803): 32 1 pp 47-57 (Q4)

Babos A, Csizmady A, Kissfázekas K, Szabó J (Kézirat): Key challenges of implementing the E-Co-Housing model into hungarian social housing sector - the case of Budapest, Zugló.

WP2.2. A településtervezés releváns szereplői, az érdekek ütközése

A WP2.2. célja az volt, hogy elemezze a különböző aktorok szerepét, részvételét és érdekeik megjelenését a várostervezésben, valamint maguknak a tervezési folyamatoknak a helyi hatalmi viszonyokra gyakorolt hatását (amennyiben van ilyen).

Esettanulmányyszerűen dolgoztuk fel a kulcsszereplők kiválasztódását, működését, az erőviszonyokat és ennek hatását a település átalakulására, a városrehabilitációs projektekre a Budapesti Agglomeráció két településének és Budapest három kerületének példáján keresztül. Központi kérdésként kezeltük a célok és érdekek megtalálását, amelyek mentén működnek az egyes aktorok, illetve a hálózatok és érdekérvényesítési folyamatok vizsgálatát.

Az eredmények értelmezéséhez fontos szem előtt tartani a centralizáció mértékének változását. A szocialista korszakban nagyon erős volt a centralizáció, a rendszerváltás után pedig poszt-szocialista antiszocialista antikontinuitásként a települések nagymértékben szuverénné váltak, a területi kormányzás mezzosztintje pedig erőtlenné vált. 2010 után ez a végletekig fokozódott, és mivel egy illiberális parlamentben gyorsan változhatnak a szabályok, ma már a kormány dönthet úgy, hogy bizonyos területeket kivon az önkormányzatok hatásköréből ezzel jelentősen átalakítva azok mozgásterét többek között a település fejlesztésében is.

Kutatási kérdés: A településtervezésben és ezzel együtt a települések fejlődésében milyen érdekek állnak egymással szemben és ezek közül melyiknek jut magasabb prioritás? Ez hogyan befolyásolja a települések fejlesztését?

Az érdekcsoportokra és azok hatékonyságára vonatkozó kérdéseket mind a tervezőknek, mind a lakosságnak feltettük survey kutatásaink során. Mindkét csoport a polgármestert tartotta a legerősebb szereplőnek a fejlesztési döntésekben. Ugyanakkor a tervezőknél a központi politika szereplői (terület parlamenti képviselője, szakminiszter, miniszterelnök), a lakoságnál viszont a települési önkormányzati képviselők és az országgyűlési képviselő kerültek a második helyre. Csak ezután

következtek a különböző hatóságok, és államigazgatási szervek. Mindez a helyi önkormányzatok korlátaira mutatott rá.

De nemcsak a helyi kormányzás, hanem a szakmai szereplők érdekérvényesítési erejének korlátaira is rámutattak az eredményeink: tervezőknek kicsit több mint kétötöde érzékeltte azt, hogy a főépítészek, és csak harmada azt, hogy a tervezői szakma erősen képes érvényesíteni saját javaslataikat. Miközben a helyi nagyfoglalkoztatók fele, a központi politika szereplőinek kétharmada érezte ugyanezt. A legkevésbé erős szereplőnek a szomszédos településeket (!), az egyházi szervezeteket, és az egyéb szakértőket látták a tervezők, de a lakosság, civil szervezetek, és helyi kkv-k érdekérvényesítési lehetőségeit is korlátozottnak látta a többiekhez képest.

Az ideális tervezési rendszerben a megkérdezett tervezők – az interjúkból és eddigi adatokból látszó szkepszis ellenére – a lakosoknak, és a civil szervezeteknek nagyobb szerepet szánának (igaz, alacsony bázisról kiindulva). A következő csoport, akinek a legtöbb válaszadó nagyobb szerepet szánna, a szakmai szereplők: főépítész, önkormányzat ezzel foglalkozó része, maguk a tervezők, és egyéb szakértők. A válaszadók háromnegyede nagyobb szerepet szánna a képviselőtestületnek, a helyi közép- és kisvállalkozásoknak. A legtöbb válaszadó csökkentené a központi politika szereplőinek befolyását. Szintén sokan csökkentenék az egyéb gazdasági szereplők (pl. ingatlanfejlesztők) befolyását.

Egy korábbi tanulmányunkat aktualizáltuk és fókuszát a várostervezésre helyeztük. A cél az volt, hogy általános képet adjunk az agglomeráció alakulásáról az EU-s csatlakozás előtt. Egy másik tanulmányunk a 2006-2020 közötti időszakot dolgozta fel, bemutatva a változásokat. Érdekes kérdés volt annak vizsgálata, hogy a várostervezési célok és eszközök hogyan használhatók a település növekedésének illetve a növekedés visszaszorításának érdekében. Milyen érdekek (milyen politikai szándékok) jelennek meg, ezek hogyan működnek és milyen fogadtatása van a változásnak az ott élők körében.

Magyarországon az 1989-es rendszerváltás után fontos intézményi változás volt a helyi hatóságok autonómiájának kiterjesztése, amelyek azonban nem kaptak megfelelő forrásokat az önkormányzatisághoz. A helyi autonómia ezen formája hatástalanná tette a középszintű tervezést és az önálló önkormányzatok közötti együttműködést. A szocializmus utáni gyors privatizáció során elterjedt rendszerszintű politikai korrupció tovább akadályozta a spontán együttműködést. A spontán folyamatok gyakran kifejezett előidézői, és eredményeinek „lereagálói” olyan várospolitikai-településtervezési folyamatok lettek, amelyeket semmiképpen sem sorolhatunk a spontán piaccgazdaság triviális jelenségei közé.

A meggyengült helyi hatalom Magyarországon korlátozta az önkormányzatok lehetőségeit azáltal, hogy a települések átalakítására vonatkozó hatalmat a magánbefektetésektől való függőséggel egyensúlyozta. A tulajdonjogi döntéseket nem kizárólag a hosszú távú gazdasági növekedés határozta meg. A korrupció, valamint a politikai hatalom és az üzleti élet közötti összefonódó kapcsolatok azt eredményezték, hogy a döntéshozatal nagymértékben befolyásolják a politikusok és híveik személyes érdekei. A két esettanulmány a posztszocialista privatizmus felügyelet nélküli hatásait tükrözi, és rámutat a szolidaritás és a felelősségvállalás hiányára a posztszocialista magyar társadalomban.

Publikáció:

Csizmady, A – Bagyura, M – Olt, G (2022) From a Small Village to an Exclusive Gated Community: Unplanned Suburbanisation and Local Sovereignty in Post-Socialist Hungary. URBAN PLANNING (2183-7635): 7 3 pp 115-129 (Q2)

Csizmady, A – Csanádi, G (2021): Transitions in Budapest's Agglomeration 1990–2005. URBAN STUDIES AND

PRACTICES 5 : 4 pp. 112-125. , 14 p.

Csizmady, A – Bagyura, M – Palaczky, P (Kézirat): Electoral geography of the Budapest agglomeration between 1990-2018.

Csizmady A, Bagyura M, Olt G (Kézirat): Networks of authors of planning documents and their values and interests.

Kutatási kérdés: Milyen mértékben vonják be a lakosok és más civil társadalmi szervezetek szervezett és spontán csoportjait a döntéshozatalba és a végrehajtásba? Mennyire (lehet) sikeres a participációs folyamat?

A kérdés megválaszolására vizsgáltuk a participáció működését is: mely szervezett és spontán lakossági csoportok és egyéb civil szervezetek vesznek részt a döntéshozatalban és a végrehajtásban, és ezeknek a fejleményeknek megfelelően hogyan alakul át az érdek- és hatalmi egyensúly?

A jelenlegi rendszerben a Nyugat-Európában alkalmazott participációs folyamat még mindig nem valósítható meg, holott az első tervezési szakasz egyik kiemelt célja volt a participatív, közösségi tervezési módszer meghonosítása. Az első szakaszban kialakították annak jogi hátterét, ám a stratégiaalkotásban csak mérsékelt szerepet kapott. Egyrészt az idő rövideje miatt, másrészt a bejáratott módszerek hiánya miatt. Ennek ellenére legalább a participáció, vagy legalábbis annak szükségessége mára már minden esetben felmerül az önkormányzati tervezési folyamatokban. A tervező kérdőíves kutatás válaszolóinak véleménye szerint a tervezés működésébe az elmúlt évtizedben ugyan egyre jobban beépült a partnerség, más kérdés azonban ennek a minősége. Különösen a lakosság, civilek, szomszédos települések bevonása tűnik egyértelműnek (nyilván részben az eljárásrend miatt is).

A magyar tervekészítési gyakorlat, mely állandóan rövid határidőkkel, időhiányban dolgozik nem alkalmas egy valódi participációs folyamat integrálására. A bevonásra általában csak egy-egy terv esetében kerül sor a folyamatos, integrált szemléletű participációval szemben. Továbbra is erősen jelen van az a gyakorlat, hogy leginkább a tervezés végén, a véleményezés során történik a bevonás. A tervezők több mint kétharmada előfordult, hogy nem volt érdemi partnerség, és nem voltak konfliktusok a lakossággal. A helyi kvkv, és helyi nagyfoglalkoztatók, illetve a különböző egyházi szervezetek bevonásának korlátozott volta lemérhető volt a szociális városrehabilitációs akcióterületek esetében. A beavatkozási tervek nagy része az írásztal mellett született, partnereket csak későn a projektek indulásakor kerestek, ami jelentősen megnehezítette az önkormányzatok munkáját. Mindez pedig hozzájárult a projektek befejezése utáni fenntarthatósági problémák kialakulásához, és végeredményben a projektek egy részének sikertelensége ide is visszavezethető.

Az első 2002-es tervezői gyakorlatot vizsgáló kutatásunk során többé-kevésbé ugyanezeket a problémákat azonosítottuk. A legnagyobb hátráltató tényezőnek akkor és most is az ún. magas küszöb látszott. Ez a szükséges tudás, illetve a közvetítők hiánya, ami annak ellenére, hogy a fejlesztési tervezés, illetve az újabb participációs formák megjelenése változást indukált, még mindig nem oldódott meg. A partnerség nehézségei között vannak a technikai/tervezési rendszer működésével kapcsolatosak, mint amilyen a nagy időigény, ami szembe feszül a szoros határidőkkel és a hatékony részvételhez szükséges tudás hiánya. Az önkormányzat gyakran nincs meggyőződve a bevonás fontosságáról, akár tart tőle vagy ellenérdekeltnek érzi magát. Nincsenek meg a megfelelő technikák a hatékony partnerségi folyamatokhoz sem. A lakosság érdeklődését nehéz felkelteni, illetve csak közvetlenül őket érintő dolgokban lehetséges. A tervezői vélemények szerint a lakosoknak nincs meg

a tudása a részvételhez (ld. fent: tudást igényel), és nincsenek meg azok a közvetítő mechanizmusok, amik ezt áthidalnák. A nem a tervezés témájához tartozó ügyek felbukkanása gyakran zavarja a folyamatot. (Ennek oka a kevés a közvetlen kommunikáció, ezért a problémák ide csatornázódnak be).

Esettanulmányyszerűen vizsgáltuk, hogy hogyan és milyen hatékonysággal zajlik a participáció. Vagyis vizsgáltuk a participáció szerepét a várostervezési dokumentumokban és összevetettük a megvalósítással. Illetve egy új eszköz a közösségi költségvetés működését vizsgáltuk adatokon és interjúkon keresztül.

1989/90 után a posztoszocialista országok várostervezése az erősen központosított, államközpontú apparátusról egy pluralizáltabb, újfajta tervezési módszereket és eszközöket lehetővé tevő rendszer és gyakorlat felé mozdult el, majd az utóbbi 10 évben megkezdődött ezen lehetőségek szűkülése és a központosítás ismételt felerősödése. Ebben a tervezési környezetben Budapest sajátos helyzetben van, hiszen a kerületek önállósága miatt tervezési rendszere erősen széttagolt. Kutatásunk alátámasztotta annak tranzitív és fragmentált jellegét a participáció folyamatának vizsgálatán keresztül. A részvétel formái és eszközei idővel diverzifikálódtak, ám ez csak átmeneti folyamat volt, melynek három fő szakaszát különítettük el: 1990-2007 a stratégiai tervezés főként a Fővárosi Önkormányzatra korlátozódott, míg a legtöbb kerület nem dolgozott ki stratégiai tervet. A participációt többnyire nyilvános fórumokon vagy felméréseken keresztül folytatott konzultációk jelentették. 2008-2020 az EU-hoz való csatlakozás és az uniós tervezési elvek átvétele hirtelen változást hozott, ami az időszak fejlesztési dokumentumaiban jól tetten érhető volt. A dokumentumokban szereplő lakossági részvétel formái és eszközei hirtelen differenciálódást mutattak: a bevonás széles körben alkalmazott részvételi formává vált, és egyre több önkormányzat lépett túl a "hagyományos" részvételi eszközökön. A nyilvánosság részvételére vonatkozó uniós alapelvek elfogadásának első "sokkja" után 2014-re számos fejlesztési terv egyre több, a nyilvánosság közreműködésével vagy felhatalmazásával megvalósuló részvételi projektet tartalmazott. Emellett számos új részvételi eszközt vezettek be a dokumentumokba. Bár a nyilvánosság részvétele – legalábbis a tervek szintjén – az együttműködés és a felhatalmazás irányába mozdult el, az érintett kérdések továbbra is marginálisak maradhattak. Például a részvételi költségvetés esetében a helyi lakosok döntése alapján elkülönített összeg gyakran jelentéktelen maradt az adott önkormányzat költségvetésében. Ez rámutat arra, hogy a nyilvánosság tervezett részvételének formáit a részvétel egyéb szempontjaival együtt kell figyelembe venni, mint például a részvételi gyakorlat tárgya.

Míg a lakossági részvételi formák és módszerek átmenetére vonatkozó eredmények egy jellegzetes fejlődési mintát tükröztek, az érintett 24 önkormányzat között az idő múlásával nőttek a különbségek. 2014 előtt nem volt jelentős különbség az önkormányzatok között, csak Budapest Főváros Önkormányzata emelkedett ki. A kerületi önkormányzatok általában homogének voltak az első IVS-ek alapján. 2014 után érzékelhetővé vált a különbség a "hagyományosabb" részvételi eszközöket illetve a részvétel egyre változatosabb formáit és eszközeit a tervezési dokumentumokban megjelenítő önkormányzatok között. A lakossági részvétel progresszív megközelítése alapvetően a fő különbség a két csoport között. Ugyanakkor a lakossági részvétel stratégiai alkalmazása a budapesti önkormányzatok részéről az elmúlt két évtizedben ambivalenssé vált: egyes fejlesztési tervekben a tervezés egyre fontosabb eszközzé vált, míg más tervekben úgy tűnik, hogy kötelező feladatnak tekintik, amelyet a vonatkozó jogszabályoknak való megfelelés érdekében kell elvégezni.

Budapest várostervezési és lakossági – dokumentumokban megjelenő – részvételi stratégiáiról az 1989/90-es rendszerváltás kezdete óta a kép meglehetősen ambivalens. Az útfüggőség fontos

tényezőnek tűnik, amit az aktívabb részvételi formák lassú elterjedése és az EU várostervezési elveinek elfogadása által hozott látványos változás jelez. Szerepet játszhat a pártpolitikában tapasztalható növekvő megosztottság is: a legutóbbi vizsgált időszakban a részvételi költségvetés elterjedése egyértelműen (bár nem kizárólagosan) az ellenzéki vezetésű önkormányzatokban volt érzékelhető. Személyes tényezők is befolyással bírhatnak: a lakossági részvétel ügye iránt elkötelezett politikusok építik ki a szakmai és intézményi struktúrákat az érdemi lakossági részvételhez. Ugyanakkor az önkormányzatok egyre inkább elveszítik a saját területük fejlesztésére vonatkozó felhatalmazásukat. A budapesti kerületek várostervezésének átalakulása tehát folyamatban van, egy változó és egyre inkább központosított környezetben.

Publikáció:

Kőszeghy, L. - Csizmady A, (Kézirat) Settlement Planning in Hungary: Insights from Urbanplanner' Experiences and Perspectives Amid New Challenges and Changing Paradigms

Hilbert, B - Kőszeghy, L - Csizmady, A – Szabolcsi Zs (Kézirat) The development of participatory urban planning methods in Budapest (1990-2022)

Csizmady, A – Bagyura, M – Hilbert, B – Palaczkai, B (Kézirat) Participatory budgeting in Budapest and agglomeration.

Csizmady A, Bagyura M, Hilbert, Kőszeghy L, Palaczkai B (Kézirat) Effectiveness of participatory planning in a Hungarian CLLD programme

Konferencia előadás:

Palaczkai B (2022): 'Részvételi költségvetések szerepe Budapesten.' MSZT 2022. évi Vándorgyűlés, Szociológiai Tudás és Közjó. Miskolci Egyetem, Miskolc 2022.10.15. <https://szociologia.hu/hirek/vandorgyules-program>

Hilbert B (2022): 'Erőviszonyok vizsgálata participációs várostervezés során - A Magdolna Negyed Program példája.' MSZT 2022. évi Vándorgyűlés, Szociológiai Tudás és Közjó. Miskolci Egyetem, Miskolc 2022.10.15.

WP 2.3. A várostervezés társadalmi hatásai

A WP2.3. a várostervezésben, városrehabilitációs folyamatban érdekelt különböző szereplők - helyi politikusok, tervezők, közigazgatási tagok, piaci szereplők, a civil társadalom és a lakosok - szerepét és részvételét vizsgálta. Központba állította a városrehabilitáció során a tervezési folyamatokat, a helyi hatalmi dinamika alakulását és a piaci, spontán folyamatok szerepét. Fókuszta azokon a társadalmi, fizikai és kulturális hatásokon volt, melyek következményei a folyamatoknak, különös tekintettel a városi területek rehabilitációjára irányuló erőfeszítésekre.

Elkezdtek feltérképezni a vidéki városrehabilitációs beavatkozások konkrét és potenciális társadalmi, fizikai és kulturális hatásait Hódmezővásárhely és Lakitelek esetében; Szentendre példáján pedig a várostervezés és turizmus közötti feszültség hatását elemztük. Elkészült és feldolgozásra, elemzésre került a várostervezési dokumentumok illetve az összes városfejlesztéshez kapcsolódó támogatás listája 15 település esetében. Interjúk készültek lakókkal és interjúkat készítettünk szakemberekkel. Ezek feldolgozása a támogatáson kívüli időszakra tolódott.

Esettanulmányyszerűen vizsgáltuk a beavatkozásokat három település (Budapest VII és VIII. kerület, Devecser) példáján.

Kutatási kérdés: Milyen erőviszonyok jellemzik a szociális városrehabilitációs folyamatot?

A tervek, programok, megnyilatkozások tanulmányozása megerősítette, hogy a legtöbb kitűzött cél a település egészére vonatkozik, és ennek során az általános jóllét növekedését ígéri (célozza meg). Ugyanakkor ezekben a tervekben rendszeresen szerepel arra vonatkozó célkitűzés is, hogy

felszámolják, megoldják, vagy legalábbis jelentősen csökkentik a település leginkább feszítő problémáit, mint például a szegénységet, az etnikai gettót, stb. E legitim célkitűzések megvalósításához azonban többféle lehetséges út vezet, és ezek kimunkálása a széles értelemben vett várostervezés feladata. A döntés a politikusok önmagukon belül is érdekektől, ideológiáktól is strukturált csoportjainak kezében van. A súlyos problémák kezelésének egyik jellegzetes módja, amikor a problémákért való felelősséget és így a megoldás feladatát is igyekeznek áthárítani vagy a társadalomra általában, vagy legalábbis a településen kívül álló általános instanciákra igyekeznek hivatkozni.

Annak vizsgálatára, hogyan alakulnak az erőviszonyok és a döntési helyzetek egy városrehabilitációs projekt esetében, Budapest VIII. kerületi esettanulmányt választottunk és a power cube segítségével írtuk le az erőviszonyokat és azok változását. Eredményeink azt mutatták, hogy - mivel ez volt az első tapasztalat a magyarországi kontextusban - az ilyen jellegű részvételi fejlesztési kultúra hiánya fontos tényező volt a szociális rehabilitációs projekt során. Ezért a program mögött álló hatalmi dinamikák nagy részét a kulturális kontextus által generált láthatatlan hatalom befolyásolta.

Publikáció:

Csizmady, A - Bagyura, M – Hilbert, B (Kézirat) Analysis of power relations in a Budapest urban regeneration program.

Konferencia előadás:

Hilbert B (2022): 'Erőviszonyok vizsgálata participációs várostervezés során - A Magdolna Negyed Program példája.' MSZT 2022. évi Vándorgyűlés, Szociológiai Tudás és Közjó. Miskolci Egyetem, Miskolc 2022.10.15.

Kutatási kérdés: Milyen (potenciális) társadalmi, fizikai és kulturális hatásai vannak a városrehabilitációs beavatkozásoknak (mind a fejlesztési, mind a funkcionális gondozási, mind a szociális rehabilitációs projekteknek), amelyeket az IVS/ITS-ek határoznak meg a lakosok és a felhasználók számára? Milyen következményekkel jár, ezen beavatkozások elmaradása, vagy késése?

A trendi negyedek gazdasági sikere az alacsonyabb jövedelmű csoportok kiszorulásához vezethet, megakadályozva őket abban, hogy a városközpontban megvalósuló beruházásokból 'hasznot húzzanak'. Ez hangsúlyozza a kiegyensúlyozott városfejlesztés szükségességét a társadalmi kirekesztés elkerülése és a városrészek kulturális és gazdasági életképességének biztosítása érdekében.

A dzsentrifikáció vs politika és várospolitikai elemzése segít megérteni azokat a folyamatokat és következményeket, amelyek például Budapest belvárosában zajlanak. 2015 óta robbanásszerűen emelkedtek az ingatlanárak, és nőtt az alsó (vagy akár a középosztálybeli) bérlők kirekesztése. A kutatócsoport tagjai által több évtizede kutatott Belső-Erzsébetvárosra vonatkozó esettanulmányok bemutatják, hogy a várostervezés történelmi és jelenlegi folyamatai (vagy azok hiánya) hogyan járultak hozzá egy olyan negyed kialakulásához, amely gyakran nem veszi figyelembe a helyi lakosok helyzetét. Két olyan jelenséget emeltünk ki, melyek hátráltatják a fejlesztési dokumentumokban foglalt megvalósítását, miközben jelentősen átalakítják a negyedet és mind a fizikai tényezőkre mind a társadalmi összetételre hatással vannak. Az egyik inkább globális probléma, a "romkocsmák"; a másik egy globális probléma, amely számos európai városra (pl. Barcelona, Amszterdam) kezdett negatívan hatni, nevezetesen a lakások rövidtávú kiadása (Airbnb) növekedése. Ez utóbbi témához kapcsolóan egy másik a turizmus hatásait vizsgáló kutatócsoporttal működtünk együtt és a lakhatási-városhasználati minták átalakulását és az ezzel kapcsolatos várostervezői kezelési módokat és ezzel

összefüggésben a turizmus hatásait és annak kezelési lehetőségeit várostervezési eszközökkel és sikerességét vizsgáltuk.

A budapesti esettanulmányok helyszíneinek azért Belső-Erzsébetvárost választottuk, mert az itt zajló folyamat nem illeszkedik az általánosan alkalmazott dzsentrifikációs narratívához. Eredményeink alátámasztották, hogy a bérleti díjkülönbségen túl a társadalmi összetételnek és intézményi, várostervező szabályozásnak, vagyis a poszt-socialista jellemzőknek jelentős hatása volt és van a változások alakulásában.

Budapesten a turizmus EU-csatlakozás utáni fellendülése olyan időszakban zajlott, amikor nem volt hatékony, átfogó várostervezés. Ennek következtében egy évtized alatt gyökeresen átalakult a VI. és VII. kerület belvárosi része. A korábbi kulturális szolgáltatók mellett megjelentek, majd dominánssá váltak a "romkocsmák" és az Airbnb-lakások és hostelek. Kutatásunk alátámasztotta, hogy lakóhelyi dzsentrifikáció helyett a turisztikai és az NTE funkció kiszorította a lakhatási funkciót, és ez csökkentette a lakások és a terület használati értéket ám növelte az ingatlan csereértékét. A partit-turizmus irányába történt elmozdulásnak tehát a dzsentrifikációhoz hasonló hatása volt: a helyi lakosok az ingatlanárak emelkedésére (és a lakókörnyezet átalakulása, a zajszint növekedése, a turisták viselkedésére) lakóhelyük elhagyásával reagáltak. A lakosság és a magyar napközbeni negyed-használók elégedetlensége nőtt és tiltakozása egyre erősebbé vált. Egy ideig nem voltak olyan várostervezési stratégiák, amelyek szabályozták vagy ellenőrizték volna a turisták beáramlását, viselkedését és az Airbnb terjedését, a folyamatokat a piac vezérelte.

Kutatásunk azt is alátámasztotta, hogy a dél-európai kontextusokban tudatos hosszú távú neoliberalis turizmusösztönzésre irányuló tervezéssel szemben, a szabadidőgazdaság és a turizmus funkciónak átalakulása Budapest esetében nem volt tervezett és szabályozott. Az intézményi és társadalmi különbségek a túrturizmus elleni politikai küzdelmek folyamataiban és eredményeiben is megjelentek, ám sokkal gyengébben képviselve. Ahogy elemzésünk is mutatta, a változások következményeként a kirekesztés mértéke nem ott nőtt a legjobban, ahol a legnagyobb volt a befektetésihiány, hanem ott ahol a spekulációs tőke szabályozás nélkül tudott befektetni, és ez a belváros volt. Az utóbbi néhány évben elindult a helyzet kezelése, mely alátámasztotta a várostervezés fontosságát. Ám a trendet visszafordító eredmények eddig még nem születtek.

Publikáció:

Olt G., Simonovits B., Bernát A., Csizmady A. (2024): Housing Commodification and Increasing Potential Ground Rents in Post-Socialist Budapest. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, Vol. 0, No. 0, pp. 1–16. (D1, IF: 4.8)

Gergely, Olt ; Melanie, Smith Kay ; Adrienne, Csizmady ; Ivett, Sziva (2021) Gentrification, Tourism and the Night-time Economy in Budapest's District VII: the Role of Regulation in a post-socialist Context. In: Andrew, Smith; Adam, Eldridge Tourism and the Night. : Rethinking Nocturnal Destinations. Abingdon, Egyesült Királyság / Anglia, New York (NY), Amerikai Egyesült Államok : Routledge Taylor & Francis Group p. 25

Olt Gergely, Csizmady Adrienne (2020): Gentrification and functional change in Budapest: 'ruin bars' and the commodification of housing in a post-socialist context. URBAN DEVELOPMENT ISSUES 65 pp. 17-26. , 10 p.

Smith, M. K., Egedy, T., Csizmady, A., Jancsik, A., Olt, G., & Michalkó, G. (2018). Non-planning and tourism consumption in Budapest's inner city. Tourism Geographies, 20(3), 524–548.

Csizmady A, Hilbert B, Balázs A, Palaczki B (Kézirat) Analysis of power relations in a Budapest urban regeneration program.

Konferencia előadás:

Gergely, Olt; Adrienne, Csizmady, Melanie, Smith Kay (2021): Illiberal governance and post-pandemic regulation of night time economy and tourism – weak local sovereignty and lack of political representation in post-

- socialist Budapest. RGS-IBG AC2021 & INSN Conference 2021 August. Section: Covid-19 and 'the night' in the Tourist City: Present and Future. <https://nightologists.hypotheses.org/556>*
- Gergely Olt (2021) *The socio-political context and political consequences of gentrification in post-socialist Budapest. RC21 Conference (online) 2021 July. Paper presentation section: S46 | The Political Consequences of Gentrification. <https://medialibrary.uantwerpen.be/files/3713/9f638ddd-01d6-451e-a2d0-235d143f3abb.pdf>*
- Olt G, Csizmady A (2022): *'From failed rehabilitation to unplanned touristification – neo-patrimonial privatisation and illiberal regulation in post-socialist Budapest' Ordinary Cities in Exceptional Times. RC21 Conference Harokopio University, Athens Greece, 24-26.08.2022.*
- Olt G, Csizmady A (2022): *'Opportunities for dialogues between post-socialist experiences and global gentrification research –The transformation of institutions and governance'. CATference 2022 - 9th International Urban Geographies of Post-Communist States Conference. Budapest, 27.06–1.07.2022*
- Olt G, Csizmady A (2022): *'Top down or bottom up? – Placemaking, consumption and sustainability in post-socialist Budapest.' Conferenc on Social Dynamics in the post -Covid age. Centre for Social Sciences, Budapest, 17-18.10.2022.*
- Konferencia szekció szervezés:
- Csizmady A, Olt G *'Similarities and Differences between Gentrification Cases: Do context, states and institutions matter?' ESA RN37 Conference. Seeing Like a City / Seeing the City Through. Georg Simmel Center for Metropolitan Research, Humboldt University, Berlin, Oct. 5-7, 2022*
- Csizmady A, Olt G *'Placemaking in the (post)-Covid era - The role of cultural heritage and local resources in tourism and development in a regional and urban-rural context' Social Dynamics in the post -Covid age. Inequalities, integration, migration in regional, urban and rural context. Centre for Social Sciences, Budapest, 2022.10.17-18. https://szociologia.tk.hu/uploads/files/SocialDynamics_panel_prog2022.pdf*
- Book review
- Olt G (2022): *Review on Matthias Bernt (2022) (megjelenés előtt): The Commodification Gap: Gentrification and Public Policy in London, Berlin and St. Petersburg. Wiley. In: IJURR International Journal of Urban and Regional Research (Q1)*
- Olt G (beadvány): *Review on W. Cudny – J. Kunc (eds.) (2021) (beadvány): Growth and Change in Post-socialist Cities of Central Europe. London and New York: Routledge.. In: Connections (Q4)*

Devecser esetében a várostervezés és katasztrófa utáni rehabilitáció összefüggésben. A kutatás a várostervezés és katasztrófa utáni újjáépítés összehangolásának nehézségeit és az újjáépítés következményeit vizsgálja. Az ipari katasztrófák várostervezési kihívásairól és annak kezeléséről szóló tudományos párbeszédhez olyan módon kívánunk hozzájárulni, hogy megvizsgáljuk Devecser esetén, a várostervezés hogyan tudott alkalmazkodni a katasztrófa következtében kialakult helyzethez. Ennek részeként vizsgáltuk, hogy a katasztrófa előtt és után a várostervezés során melyek voltak a főbb problémák, hiányosságok, amelyeket a fejlesztésekkel megoldani, pótolni kívántak; a katasztrófa hogyan befolyásolta a városfejlesztési célokat, a korábban meghatározott fejlesztési irányokat. Emellett kérdőíves felmérés segítségével vizsgáltuk, hogy a lakosság hogyan vélekedik a katasztrófa utáni újjáépítésről és a megvalósított fejlesztésekről.

Devecsernek a 2010-es vörösiszap-katasztrófa előtt is számos társadalmi és gazdasági problémával kellett megküzdenie. A város a fejlesztési irányok meghatározásakor ezekre a problémákra, hiányosságokra keresett megoldást. Egy lehetséges katasztrófa nem jelent meg a dokumentumokban. A vörösiszap-katasztrófa korábban nem ismert, új helyzetet hozott magával. A fejlesztések során a korábbi feladatok mellett ezeket is kezelni kellett. A Kármentő Alap támogatásával megvalósult beruházások, illetve a kapcsolódó beruházások egy része már szerepelt a 2012-es és a 2018-as ITS-ben is. Survey kutatásunk szerint a beruházásokat a lakosság többsége hasznosnak ítélte. A fejlesztési tervek elemzése azt mutatta, hogy a katasztrófa a város által már korábban kijelölt fejlesztési irányokon

nem változtatott, a turizmus fejlesztése pl. korábban és most is jelentős szerepet kapott. A katasztrófa nyomán ugyanakkor megindultak olyan fejlesztések, amelyek ún. húzó beruházások voltak és az adott terület hosszútávú fejlődésének katalizálásában játszottak szerepet. Például az Emlékpark alkalmas volt arra, hogy a későbbiekben újabb fejlesztéseket tervezzenek a helyszínre, amelyek jobban beintegrálják a károsultaknak készült negyed a város szerkezetébe.

Publikáció:

Bagyura, M., Ferencz Z, Csizmady A, Varga Zs (Kézirat) *Impact of post-disaster urban development on urban fabric*

Konferencia előadás:

Bagyura M. (2022): *A vörösiszap-katasztrófa hatása Devecser város fejlődésére, XXV. Tavaszi Szél Konferencia, Pécs, 2022.05.07.*

Bagyura, M. *Urban planning in a Hungarian town after the Red Sludge Disaster . En SUPTM 2022: 1st Conference on Future Challenges in Sustainable Urban Planning & Territorial Management, 17–19 Jan 2022*

Felhasznált irodalom

- Albrechts, Louis (2006) Bridge the Gap: From Spatial Planning to Strategic Projects, *European Planning Studies*, 14:10, 1487-1500.
- Allmendinger, Phil (2009) Critical Reflections on Spatial Planning, in: *Environment and Planning A*, 41(11), 2544–2549.
- Bartha Györgyi (2009) Integrált városfejlesztési stratégia: A városfejlesztés megújítása, in: *Tér és Társadalom* 23 (3): pp. 1-12.
- Bihari Mihály (1990) A hatalom csúcsán, in: Nyíró András (szerk.) *Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához*, Interart Stúdió Budapest pp. XI.-XIX.
- Colomb C and Novy J (eds) (2017) *Protest and Resistance in the Tourist City*. New York: Routledge/Taylor&Francis
- Cócola Gant, A. (2016) *Holiday Rentals: The New Gentrification Battlefield Sociological*
- Csanádi Gábor- Csizmady Adrienne-Kőszeghy Lea (2010) Nyilvánosság és részvétel a településtervezési folyamatban. –*Tér és Társadalom* 24 (1): pp 15-36.
- Csanádi Gábor-Csizmady Adrienne-Olt Gergely (2012) *Átváltozóban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Csanádi Mária (1995) *Honnan tovább? A pártállam és az átalakulás*, T-Twins kiadó-MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest
- Eldridge A (2010) *The Urban Renaissance and the Night-Time Economy: Who Belongs to the city at Night*. In: Manzi T, Lucas K, Jones TL and Allen J (eds) *Social Sustainability in Urban Areas, Communities, Connectivity and the Urban Fabric*. London: Earthscan.
- Földi Zsuzsa (2009) A társadalmi részvétel szerepe a városfejlesztés gyakorlatában – európai és hazai tapasztalatok, in: *Tér és Társadalom* 23 (3): pp 27-43.
- Füzér Katalin (2013) A projektosztály: a társadalmi tőke felhasználása és elhasználása a város- és vidékfejlesztésben, in: *Szociális Szemle* 6 (1-2): pp. 28-34.
- Gerő Márton-Kovács Imre (2015) *Struktúrák, egyenlőtlenségek és hálózatok* Socio.hu. 2015.3.17
- Hegedüs József-Péteri György (2015) *Közszolgáltatási reformok és a helyi önkormányzatiság*, in: *Szociológiai Szemle* 25(2): 90–119.
- Holden, Meg (2012) *Is Integrated Planning Any More Than the Sum of Its Parts?: Considerations for Planning Sustainable Cities*. –*Journal of Planning Education and Research* 32 (3): pp 305-318 originally published online 20 June 2012
- Islam T (2005) *Outside the core Gentrification in Istanbul*. In: Atkinson R and Bridge G (eds) *Gentrification in a global context: The new urban colonialism*. London: Routledge, pp.123-138.
- Jávor, I., & Jancsics, D. (2016). *The role of power in organizational corruption: An empirical study*. *Administration and Society*, 48(5), 527–558.
- Kotzebue, Julia R. (2016) *The EU integrated urban development policy: managing complex processes in dynamic places*, *European Planning Studies*, 24:6, 1098-1117.

- Kornai János (1993) A szocialista rendszer, HVG Kiadói Rt., Budapest
- Kőszeghy Lea (2007) Tömeges lakásépítés és várostervezés. A budapesti várostervezés szociológiai elemzése 1960-1975 in: *Urbs Magyar várostörténeti évkönyv Fővárosi Levéltár Budapest*, pp. 293-322.
- Kőszeghy Lea-Ongjerth Richárd (2009) A településtervezés tényleges gyakorlata a települési önkormányzatokban. Kutatási jelentés a Nemzeti Gazdasági és Fejlesztési Minisztérium Területfejlesztési és Építésügyi Szakállamtitkárság Területrendezési és Településügyi Főosztálya számára 2009. április www.mut.hu/?module=news&action=getfile&aid=9424
- Kőszeghy Lea – Tomay Kyra (2010) Városfejlesztés és lakásépítés Budapesten 1957- 1990 Lakás- és várospolitika Budapesten a pártállam keretei között, in: Csanádi et. al. *Város-tervező-társadalom*, Sik Kiadó Budapest
- Pixova M and Sladek J (2017) Touristification and awakening civil society post-socialist Prague. In: Colomb C and Novy J (eds) *Protest and Resistance in the Tourist City*. New York: Routledge/Taylor&Francis, pp. 73-89.
- Nelson S (2010) Residential Intensification, Family Housing and Educational Provision. In Manzi T, Lucas K, Jones TL and Allen J (eds) *Social Sustainability in Urban Areas, Communities, Connectivity and the Urban Fabric*. London: Earthscan.
- Roberts M, Turner Ch, Greenfield S and Osborn G (2006) A Continental Ambience? Lessons in Managing Alcohol-related Evening and Night-time Entertainment from Four European Capitals. *Urban Studies* 43(7): 1105–1125.
- Roberts M (2009) Planning, urban design and the night-time city: Still at the margins?
- Suvák Andrea (2010) Integrated urban development strategies – comparison of European and Hungarian approaches, in: *Journal of Landscape Studies* 3 (2010), 139 – 146
- Sykora, L. (2005). Gentrification in post-communist cities. In R. Atkinson & G. Bridge (Eds.), *Gentrification in a Global context The new urban colonialism* (pp. 91–106). London, New York: Routledge.
- Szakadát István-Szakadát László (1990) A magyar kommunista párt politikai bizottságának és titkárságának egymáshoz való viszonya, in: Nyíró András (szerk.) *A nómenklatúra csúcsán BME Szociológia Tanszék Kiadványai*, Budapest, pp. 11-27.
- Szelényi, I. (2016). Weber's theory of domination and post-communist capitalisms. *Theory and Society*, 45(1), 1–24.
- Terra Stúdió Kft. (2016) Integrált városfejlesztések értékelése – ex-post értékelés a 2007-13-as időszakról. Készült a Miniszterelnökség megbízásából.
- Vági Gábor (1982) *Versengés a fejlesztési forrásokért*. KJK Budapest